

Journal of Iranian Studies
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 19, No. 37, Summer 2020

**A Content Analysis of the word “pdm’dg” in Manichaean Parthian
and Middle Persian Manuscripts***

Dr. Mohsen Mirzaie¹

1. Introduction

In the Manichaean Ms. M538 (verso), corresponding to ag3 in *A Reader in Manichaean Middle Persian and Parthian* (Boyce, 1975, 92) there is a sentence which was translated by scholars with some added words or phrases as well as few comments laid in round brackets by them; so that, in the sentence in question, because of the ambiguity of the meaning followed by the obscurity of the syntax, we see no more than uncertain translation.

In the present article, the phrase that is the subject of discussion contains a difficult word in a short sentence, the inexplicable syntactical structure of which has not been unlocked in any way. This word is the Parthian semi-hapax “pdm’dg /padmādag/” and it is the very basic element causing some obscurity in the meaning of that phrase. But, by scrutinizing any available evidence of “pdm’d(g)” in Parthian, and only one (pym’d /paymād) in Manichaean middle Persian, which we have, the problem in that case is to be solved to provide us the relatively exact meaning (as far as possible) of this word, then, it might resolve the unclear concept of that phrase and sentence in Ms. M538. There is also another word (pd /pad/) that fairly clears up the phrase but those scholars who took this text into consideration did not pay much attention to it.

*Date received: 27/02/2019

Date accepted: 11/12/2019

Email:

mohsen311@gmail.com

1. Assistant professor, Department of Culture and Ancient Iranian Languages, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, University of Tabriz, , Iran

2. Methodology

Although there are five or six samples in Manichaean Parthian and Middle Persian fragments for “pdm'd” and its derivatives, due to badly preserved texts, either the two side of this word is lost, or by studying the remnant of the phrase, it is impossible to approach the logical concept of the matter related by the author; therefore, every word like these are in the same situation like a hapax. Thus, alongside considering the precious academic studies done by scholars, we have to scan all of the fragmentary evidence of “pdm'dg” to make an inference about the original proper meaning of this word in the phrase M538, which one of the literal meanings of “pdm'dg” could approximately fit with it. This means that according to this plan every direct fragment must be exhibited here, and any related suggestions made by scholars need to be under discussion.

3. Discussion

Ten lines of Ms. M538 recto is about veneration of Father of Greatness and the rest lines have been distorted. The verso begins with blessing of twelve Aeons and then ether, praised earth and shiny inhabitants of [light world] are venerated; in this part it runs: “kādūš kādūš ō šahrān rōšnān, kē pad tō wuzurgīft radanīn padmādag ahēnd”. Only the last part of this was translated by Boyce as: “who are apportioned (?) (as) Jewels (?)” (Boyce, 1975: 92). Mirfakhraie rendered it into “holy, holy to realms of light which are appointed by your greatness <as> jewels” (Mirfakhraie, 2008: 87). By adding a word to his translation, Klimkeit translated it with passive voice without any explanation about that; then (in note no.6) he made reference to a view proposed by Sundermann who pointed it out to him (Klimkeit, 1993, 30, 33).

It seems that there is no disagreement between scholars about inflection and the meaning of “pdm'dag”; this word is past participle of “pdmād-” “measure”, but for several reason mentioned above, its syntactical role in M538 has remained still unknown.

In Mirfakhraie and Boyce's translations “kē” which refers to “šahrān” is the subject of the sentence and “pdmādag” becomes predicate of that. In Klimkeit's, then translation is unclear, but in the comment suggested by Sundermann “pdmādag” has been rendered two times: once as a past simple verb (appointed) and later as an adjective (fitting) for “radanīn”; so, by this

latter interpretation, “padmādag” is not predicate but adjective for the predicate (= radanīn).

The simplified form of this sentence is “šahrān pad tō wuzurgīft radanīn padmādag ahēnd”. Now considering this, there are two notes offered below: 1) as it has been recognized by Sundermann, in this sentence, “padmādag” is an adjective and not the predicate. 2) Therefore, the matter in this phrase is “to fit jewels” into the Greatness of Father, and this is that significance which was presumably stressed by the author, thus “padmādag” in that case is not predicate here but adjective for the predicate. By this analysis, it can be said that the Aeons placed on the Greatness of Father are actually “implanted jewels set up on (pad) or situated within Greatness of you (oh, Father!)”. Moreover, in Manichaean texts (like ax2 or al3; see Boyce, 1975: 107, 96), the Aeons are addressed as jewels [of + adjective, or appositive]. By art of jewelry-making and facet, a jewel-maker who measures and places gems on precious metal is known as “stone-setter”; thus, in that phrase the suitable translation for “padmādag” could be some synonym words like “implanted, placed, appointed”.

Thus, by this explanation, syntactical structure of the phrase became properly complete, so that without any added or omitted words, or frequent usage of question marks and parenthesis, the whole concept of the sentence would be unveiled: “holy, holy to shiny Aeons who are the placed jewels on your Greatness [oh, Father!]”.

Further evidence of this word is listed below in brief:

1. In well-preserved M6040, line 9, there is the infinitive form “padmādan” which means “make measurement, pouring (something) into a vessel” (Sundermann, 1981, 87).

2., In M8100, line 14, the pastparticiple “padmād” can be rendered as verb, past simple tense, 3rd sg. (as plur.) pass., which means “[the Aeons] was measured”; or adjective which means “fitted, adorned [Aeones]”.

3. In M101h, line 5, “padmād” is past simple verb, 3rd sg., and it possibly means “placed, settled” in: “the earth settled trees and spring with ...”(cf. Henning’s translation: “keep measured the mixture (?)”, for “zamīg” had been read by him as “wimēg”; see Henning, 1943: 63). According to Sundermann’s view, in M101h we do not have a single word as “pdm’d /padmād/”, and this transliteration might be wrong; for actually there are two words which must be transliterated separately to “pd /pad/” and “m’d /mād/” (mother), since there is a significant gap between these; then he gives an

incomplete unrelated example with a question mark denoting his uncertainty (Sundermann, 1975, 299, n. 18).

4. In M433a, line 4, we see the only remained form (pym'd /paymād/) in Manichaean middle Persian fragments; but in this case the syntactical structure of the phrase is not comprehensible at all. Although this fragment is a very small fraction of a paper, but “paymād” must be past simple verb, 3rd singular, having “s” as agent; therefore, here it means “he measured”.

4. Conclusion

An analysis of the entire fragmentary texts indicates that M538 and M6040 contain the best possible complete evidence (verb, participle and infinitive forms) existing in M.Parth. and M.Mper. manuscripts. Thus at first step the researcher has to base his study almost entirely on these fragments, then, he can, if needed, apply other evidence to check the meaning and significance of “pdm'd(ag)”, and see how much his translation is in accordance with the real concept of the text. Since there is no sufficient evidence of “padmādag” to approach or find out the close significance of this word, we necessarily have to rely upon syntactical analyzing of the phrase. According to this attitude, it is proposed here that in M538, “padmādag” is the adjective for the predicate and here this adjective means “placed, implanted, appointed” or so on.

Key Words: Parthian, Manichaean texts, M538 (verso), Hapax, Pdm'dg.

References [In Persian]:

-Mirfakhraie, M. (2008 rep). *Apostle of Light, Mani and his teachings*. Tehran: ghoghnoos.

References [In English]:

-Boyce, M. (1975). *A Reader in Manichaean Middle Persian and Parthian (Acta Iranica 9)*. Téhéran-Liège: Bibliothèque Pahlavi.

-Boyce, M. (1977). *A Word-List of Manichaean Middle Persian and Parthian (Acta Iranica 9a)*. Téhéran-Liège: Bibliothèque Pahlavi.

-Durkin-Meisterernst, D. (2004). *Dictionary of Manichaean Middle Persian and Parthian*. Turnhout: Brepols.

-Henning, W. B. (1943). *The book of the Giants*. 52-74.

-Klimkeit, H. J. (1993). *Gnosis on the silk road: Gnostic texts from Central Asia*. San Francisco: Harper.

References [In German]:

-Sundermann, W. (1975). Überreste manichäischer yimki-homilien in Mittelpersischer sprache? in *Acta Iranica 5* (pp. 297-312). Téhéran-Liège: Bibliothèque Pahlavi.

-Sundermann, W. (1981). *Mitteliranische manichäische texte kirchengeschichtlichen inhalts*. Berlin: Akademie-Verlag.

مجله مطالعات ایرانی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال نوزدهم، شماره سی و هفتم، بهار و تابستان ۱۳۹۹

تحلیل معنایی واژه pdm'dg در دست‌نوشته‌های پهلوی اشکانی و فارسی میانه مانوی*

دکتر محسن میرزایی^۱

چکیده

در بررسی دست‌نویس‌های متون تورفانی مانوی، به واسطه عوامل متعدد، همواره نمی‌توان برای تشخیص معنی کلمات شواهد مکرر و یا محکمی یافت. در این گونه موارد، پژوهشگر به ناچار برای درک کلام باید معنی و نقش واژه‌های تک‌آمد را بر اساس تحلیل جملات و بافت کلی کلام حدس بزند. گاه برخی از این موارد تا حدی بر اساس شواهد موجود در دیگر زبان‌ها و یا آثار مرتبط، قابل تشخیص است؛ در غیر این صورت، تنها راه ممکن، تکیه بر محور همنشینی کلام خواهد بود. علاوه بر این، گاه کلماتی که مشخصاً «تک‌آمد» به شمار نمی‌آیند همان خصوصیات تک‌آمد را دارند. برای نمونه، معنی و حتی نقش نحوی واژه pdm'd(g)، علی‌رغم وجود چند شاهد در پارسی و یک شاهد در فارسی میانه مانوی، به دلایلی که در این مقاله بدان اشاره شده، همچنان مبهم مانده و این کلمه به نوعی در حکم واژه تک‌آمد است. مقاله حاضر سعی دارد ابهام نحوی و معنایی این کلمه را با تحلیل نقش اجزای متن و تأمل در بافت کلی کلام مرتفع سازد و بر همین اساس، معانی‌ای نظیر نشانده، آراسته، مزین و مانند آن برای این کلمه پیشنهاد می‌گردد.

واژه‌های کلیدی: پهلوی اشکانی، متون مانوی، (verso) M538، تک‌آمد، pdm'dg.

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۸/۰۹/۲۰
mohsen311@gmail.com

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۱۲/۰۸
نشانی پست الکترونیک نویسنده:

DOI: 10.22103/jis.2019.13389.1903

۱. استادیار گروه فرهنگ و زبان‌های باستانی، دانشگاه تبریز، ایران.

۱. مقدمه

در دست‌نویس (M538 (verso) برابر با متن ag3 در کتاب *A Reader in Manichaean Middle Persian and Parthian* اثر مری بویس (Boyce, 1975: 92) جمله‌ای آمده که محققان آن را با اضافه کردن کلمه یا جمله‌ای، همراه با ارائه توضیحاتی در کمانک، ترجمه کرده و در پایان هم به واسطه ابهام نحوی و معنایی جمله، یک یا دو علامت سؤال گذاشته‌اند. همچنین گاه با اضافه کردن نظرهای دیگر محققان و حتی دستکاری نحو جمله، سعی کرده‌اند مفهوم کلام را روشن و آن را به نحوی به خواننده تفهیم کنند. در این مقاله ضمن استفاده از پژوهش‌های ارزنده محققان، سعی داریم با تحلیل ساختاری و معنایی آن جمله مبهم، و نیز مقابله آن با دیگر شواهد موجود، ابهام حاضر را برطرف سازیم.

۱-۱. شرح و بیان مسئله

مسئله مبهم در جمله‌ای که در ادامه خواهد آمد، لزوماً فهم معنی تحت‌اللفظی کلمات آن نیست؛ موضوع مورد بحث، همانا درک رابطه کلمات در محور همنشینی کلام است. در این مقاله اگرچه تأکید ما بیش‌تر بر اهمیت تحلیل نقش واژه $pdm'dg$ به منظور رفع ابهام از جمله مورد بحث است، اما در بررسی خود از معنی و ساختار نیز غافل نیستیم. در این میان، واژه کلیدی دیگری هم هست که ما را به معنی دقیق جمله راهنمایی خواهد کرد، ولی محققان به شکل نامعلومی آن را نادیده گرفته‌اند.

موضوع بحث ما در دو بخش مورد بررسی قرار گرفته است. بخش اول (۱-۲) اختصاص دارد به مسئله مربوط به نقش و معنی واژه $pdm'dg$ و به‌ویژه معنای آن در دست‌نویس M538 (پشت برگ). در واقع در این قطعه، زدودن ابهام معنایی و تعیین نقش نحوی این کلمه، مفهوم باقی عبارت را روشن خواهد ساخت. در همین بخش، ضمن بیان آرای محققان و تحلیل آن‌ها، نظر پیشنهادی نویسنده این مقاله نیز ارائه می‌گردد؛ سپس در بخش دوم (۲-۲)، تمامی شواهد موجود از این واژه که در دیگر دست‌نویس‌های پهلوی اشکانی و فارسی میانه مانوی در اختیار است، می‌آید و معنی و نقش واژه $pdm'dg$ در این قطعات بررسی می‌گردد. برای سهولت کار خوانندگان، لینک مربوط به تصویر هر یک از دست‌نویس‌های مورد نظر در بخش یادداشت‌ها اضافه شده است.

۱-۲. پیشینه پژوهش

مری بویس، قطعه ag را (طبق تقسیم‌بندی موضوعی خود) از تصحیح والدشمیت و لنتس (E. Waldschmidt and W. Lentz) نقل کرده و برای بندهای ۴ و ۵ این قطعه در اثر خود به تصحیح مولر (F.W.K. Müller) نیز ارجاع داده است (Boyce, 1975: 91). در بند سوم این قطعه، عبارتی آمده که به واسطه ابهام معنایی آن، بویس در پانویس اثر خود آن را با تردید ترجمه کرده است (همان: ۹۲). دو سال بعد، وی در واژه‌نامه‌ای که برای این قطعات

تدوین نموده، ترجمه واژه pdm'dg را که عامل اصلی ابهام مذکور است، با علامت سؤال آورده است (Boyce, 1977: 68). میرفخرایی همین عبارت را با اضافه کردن واژه «همچون» در چنگک و آوردن یک علامت سؤال در کمانک ترجمه کرده است (میرفخرایی، ۱۳۸۷: ۸۷). کلیم کایت، علاوه بر ترجمه خود، نظر پیشنهادی زوندرمان (W. Sundermann) را هم ارائه کرده، اما به مشکلات موجود نپرداخته است (Klimkeit, 1993: 30, 33).

جدای از قطعه مذکور، در شمار معدودی از دست‌نویس‌های مانویان به زبان پهلوی اشکانی، واژه pdm'd (ماده ماضی یا صفت مفعولی) و صورت مصدری آن pdm'dn و در یک جا هم صورت فارسی میانه این کلمه (pym'd) آمده است. دورکین مایسترانست (Durkin-Meisterernst, 2004: 269)، زوندرمان (Sundermann, 1981: 167) و هنینگ (Henning, 1943: 56, 59, 63) در ترجمه pdm'd[n] متفق‌القولند، اما در دست‌نویس M101h برخلاف نظر هنینگ، زوندرمان معتقد است که در آنجا pd از m'd جداست و بنابراین باید آن را دو کلمه دانست (Sundermann, 1975: 299).

۱-۳. اهمیت و ضرورت پژوهش

صرفاً کلمه‌ای که یک بار در آثار مکتوب از یک زبان خاص دیده شود، «تک‌آمد» نیست؛ گاه کلمه‌ای همچون pdm'd و مشتقات آن، پنج یا شش شاهد دارد، اما یا پس و پیش آن کلمه به مقدار نامعینی مفقود است، و یا نمی‌توان بر اساس باقی متن، توالی منطقی موضوع مورد بحث را در آن متن یا دیگر متون، به‌نحوی دریافت. علاوه بر این، در شواهد اندکی نیز که می‌توان ارتباط منطقی کلام را تا حدی استنباط کرد، آن واژه در معانی متفاوتی آمده است؛ از این رو، کلماتی مانند pdm'd(g) همان معضل تک‌آمد را دارند. بررسی حاضر می‌کوشد تا ضمن تطبیق تمامی شواهد موجود و پایبندی به معنی اصلی ماده فعلی pdm'd، عبارت مورد بحث در قطعه (verso) M538 را از نظر صرفی و نحوی تجزیه و تحلیل نموده، جایگاه عناصر آن را در محور همنشینی تعیین کند و معنی مجهول آن عبارت را روشن سازد. بدیهی است که به‌واسطه قلت شواهد مفید، نهایتاً می‌توان امید داشت که بدین‌وسیله یکی از بی‌شمار گره‌های موجود در متون پهلوی اشکانی مانوی گشوده گردد.

۲. بحث و بررسی

۲-۱. تحلیل نقش و معنی واژه pdm'dg در دست‌نویس M538:

ده سطر ابتدایی از برگ روی M538 در ستایش پدر بزرگی است و بقیه برگ پاره شده است. پشت برگ^۱، با ستایش دوازده ائون (= شهران) آغاز شده، سپس به ترتیب، اثیر،

زمین ستوده و ساکنان تابناک [عالم نور] تقدیس شده‌اند. در این قطعه، در بخش ستایش دوازده ائون آمده است^۲:

q'dwš q'dwš 'w šhr'n rwsn'n, ky p't tw wzrgyft rdnyn pdm'dg 'hynd.

/kādūš kādūš ō šahrān rōšnān, kē pad tō wuzurgīft radanīn padmādag ahēnd/

بویس معنی این جمله را کاملاً مبهم دانسته است. او فقط عبارت wzrgyft rdnyn pdm'dg 'hynd را با ذکر دو علامت سؤال، بدین صورت ترجمه کرده است: «که هستند تقسیم شده (؟) (همچون) گوهران (؟)» (Boyce, 1975: 92). از آنجا که بویس در واژه‌نامه خود pdm'dg را به صورت صفت ترجمه کرده (Boyce, 1977: 68)، پس قطعاً منظور او از عبارت are apporportioned آن است که are در حکم فعل ربطی ('hynd) است. از سوی دیگر ظاهراً به دلیل ابهام کلی این جمله، بویس ترجمه تمام جمله را بیهوده دانسته و از آن صرف نظر کرده است.

میرفخرایی با ذکر یک علامت سؤال، تمام جمله را بدین صورت ترجمه کرده است: «قدوس قدوس! به اقلیم‌های نور که با بزرگی تو <همچون> گوهران تعییه می‌شوند (؟)» (میرفخرایی، ۱۳۸۷: ۸۷). در اینجا میرفخرایی عبارت pdm'dg 'hynd را طوری به فارسی ترجمه کرده که آن ترجمه فارسی، مانع تلقی «جمله مجهول» در ذهن خواننده نیست. در عین حال، همچنان که خود نشان داده، معنی جمله در نظر او مبهم است.

کلیم کایت عموماً در ترجمه‌هایش دقیق نیست؛ البته لازم به ذکر است که او تنها می‌خواسته محتوای متن را به خواننده معرفی کند و به دنبال مطابقت دقیق ساختار نحوی با مفهوم کلام نیست. کلیم کایت این جمله را چنین ترجمه کرده است: «قدوس قدوس به جهان‌های روشنی که نهاده می‌شوند همچون گوهران از طریق بزرگی تو». سپس در یادداشت‌ها (شماره ۶) نظر پیشنهادی زوندرمان را هم آورده است: «که نهادند گوهران شایان را در بزرگی تو» (Klimkeit, 1993: 30, 33).^۳ کلیم کایت توضیحی درباره اضافه کردن «همچون» در ترجمه خود، و یا ترجمه جمله مذکور به صورت مجهول ارائه نکرده؛ او اساساً در این متن نکته مبهمی ندیده است.

در خصوص ساختار و معنی کلمه pdm'dg اختلاف نظری میان محققان نیست. این کلمه صفت مفعولی از ماده ماضی pdm'd «پیمودن، پیمانه کردن» است. در واقع، موضوع مورد بحث، و نیز علت درج علامت‌های سؤال محققان، چه در ترجمه و چه در واژه‌نامه، ابهامی است که در معنی کلمه pdm'dg در تفسیر رابطه آن با دیگر اجزای جمله پدید می‌آید.

برای درک ساختار کلام، باید ابتدا وابسته‌ها را از جمله حذف کنیم. در ترجمه بویس داریم: که (همچون) گوهران، تقسیم شده هستند». مرجع موصول ky، که در اینجا مسندالیه

جمله است، «ائون‌ها» (šhr'n) است. پس با این حساب، باید pdm'dg مسند جمله باشد. بر اساس ترجمه میرفخرایی نیز باز همانند بویس، ky مسندالیه جمله، و مرجع آن «ائون‌ها» خواهد بود، آنگاه pdm'dg «تعبیه» در حکم مسند است. ترجمه کلیم کایت آزاد و مبهم است و در نکته پیشنهادی زوندرومان دو بار واژه pdm'dg ترجمه شده است: یک بار به صورت فعل ماضی ساده متعدی (نهادند = appointed)، و یک بار هم به صورت صفت (شایان = fitting). از آنجا که زوندرومان pdm'dg را صفت برای rdnyn دانسته، پس از نظر او pdm'dg مسند نیست؛ بلکه وابسته مسند است. حال اگر وابسته مسند است، پس فعل «نهادند» که هم متعدی است و هم معلوم است و عامل می‌خواهد، ترجمه کدام کلمه در متن است؟ به نظر می‌رسد که او appointed را برای pdm'dg پیشنهاد کرده باشد، آنگاه در این صورت، pdm'dg هم صفت است و هم فعل!

علاوه بر تحلیل و استنتاج مبهم از ساختار نحوی و بار معنایی متن، در تمامی ترجمه‌های فوق، هیچ‌یک از محققان به نقش معنایی حرف اضافه pad در تحلیل و ترجمه این بخش توجه نکرده‌اند. همین عدم توجه یکی از دلایلی است که ایشان حتی با اضافه کردن کلماتی به متن، نتوانسته‌اند مفهوم جمله را روشن سازند. اگر جمله را کمی ساده کنیم، آنگاه داریم:

šhr'n pt̄ tw wzrgyft̄ rdnyn pdm'dg 'hynd
/šahrān pad tō wuzurgīft̄ radanīn padmādag ahēnd/

ابتدا باید گفت که ساختار این جمله شامل مسندالیه، مسند و فعل ربطی است. آنگاه در این جمله šhr'n مسندالیه جمله است، و در این تفسیر اختلافی نیست؛ در واقع، موضوع مورد بحث آن است که مسند جمله فوق نمی‌تواند pdm'dg باشد. مسند جمله، rdnyn است (چنان که آمد، زوندرومان تشخیص داده) و pdm'dg وابسته آن است. با این تفسیر، ضمن توجه به معنی حرف اضافه pad، و کنار گذاشتن ترجمه کلمه pdm'dg - که در اینجا به جای آن x می‌گذاریم - ترجمه تحت‌اللفظ جمله، بدون اضافه کردن حتی یک کلمه، روشن خواهد بود و نحو کلام نیز رعایت خواهد شد: «ائون‌ها به کبریایی تو گوهرهای x هستند». حال باید دید در این جمله x چه توضیح اضافه یا مکملی ارائه می‌دهد و چه نقشی در بار معنایی جمله ایفا می‌کند.

معانی‌ای را که محققان برای ماده ماضی pdm'd «اندازه کردن» (Durkin-Meisterernst, 2004: 269; Sundermann, 1981: 167) و نیز صفت مفعولی pdm'dg «پیمانانه، تقسیم‌شده (بویس در اینجا اولی را اسم فرض کرده که صحیح نیست، دومی را هم اشتباه ترجمه کرده است)، تعبیه‌شده؟» (Boyce, 1977: 68)؛ «تعبیه» (میرفخرایی، ۱۳۸۷: ۸۷) پیشنهاد داده‌اند، عموماً صحیح است. نکته اینجاست که اندازه کردن چیزی «به» یا «بر»

چیزی موضوع مورد نظر مؤلف بوده است. پس وقتی ائون‌ها، «گوهران اندازه کرده‌شده» بر یا به کبریایی پدر بزرگی باشند، آنگاه گوهران به یا بر کبریایی او «تعییه‌شده» هستند. حال اگر اجزای جمله را دقیقاً در جای خود بگذاریم، pdm'dg مسند جمله نیست؛ بلکه صفت برای مسند جمله یعنی rdnyn است: «ائون‌ها، بر کبریایی تو، گوهران نشانده هستند»، و ترجمه کامل جمله، با متعلقات آن چنین خواهد بود: «قدوس قدوس به ائون‌های نورانی‌ای، که بر کبریایی تو گوهران نشانده هستند». علاوه بر این، در نوشته‌های مانویان، šhr'n، گوهرها|ی + صفت یا گوهرهای + بدل (= شهران، ائون‌ها) خوانده شده‌اند^۴:

'ym 'st rdn hft nys'gyn, cy wxd šhr'n jywhryn (ax2)

/im ast radan haft nisāgēn, čē wxad šahrān žīwahrēn/

«این است هفت گوهر تابناک، که همانا [آنان] «شهرها»ی زندگی [اند] (تحت اللفظ: شهرهای حیاتی، متعلق به عالم حیات)».

z'wr'n bg'n 'wd yzd'n o rdnyn šhr'n wšmn'g (al3)

/zāwarān bayān ud yazdān o radanīn šahrān wišmināg/

«نیروها، بغان و ایزدان، گوهران، «شهران» شادمان ...».

در اصطلاح فن مخراج‌کاری، به استادی که گوهر را بر فلز گرانبها اندازه می‌کند، مخراج‌کار یا گوهرنشان می‌گویند. پس در اینجا مناسب‌ترین ترجمه برای pdm'dg «نشانده (شده)» پیشنهاد می‌گردد؛ زیرا مؤلف متن، ائون‌های درخشنده را به گوهران تابناکی تشبیه کرده که بر کبریایی پدر بزرگی نشسته‌اند. البته تأکید ما بر معنی حرف اضافه pad و البته بیش‌تر بر کلمه‌ای است که مسند واقع شده است. خواننده می‌تواند به جای «نشانده»، معانی دیگری همچون «آراسته، مزین، برازنده» و امثال آن را در محور جانشینی قرار دهد؛ زیرا با این کار نحو کلام هیچ آسیبی نمی‌بیند و مفهوم جمله بدون درج و حذف و توضیح، و یا علامت‌های سؤال، کاملاً روشن باقی خواهد ماند.

۲-۲. بررسی معانی ماده ماضی pdm'd در شواهد موجود:

در شواهد زیر، غیر از شماره ۲-۲-۲، به دلیل پارگی کاغذ و به دنبال آن، مبهم ماندن مفهوم کلام، در خصوص معنی یا مقوله دستوری واژه pdm'd نمی‌توان اظهار نظر قطعی کرد. حتی در شماره ۲-۲-۴ (۱ و ۲) دقیقاً مشخص نیست که کلمه مورد بحث pdm'd/pym'd است یا باید آن را دو کلمه مجزا (pd/py) و (m'd) دانست.

۲-۲-۱. دست‌نویس M270 شامل دو پاره‌برگ a و b است.^۵ در صفحه چپ از پاره‌برگ a، به سختی می‌توان دو کلمه سالم دید؛ با این حال، مطالب این صفحه به احتمال قریب به یقین برابر با مطالب دست‌نویس M869 است. از این قطعه نیز تنها پنج سطر اول باقی مانده که نیمی از سطر چهارم و بیش از نیمی از سطر پنجم آن هم پاره شده؛ به صورتی که در این

سطر پایانی فقط کلمات kd pdm'd باقی مانده است.^۶ زوندردمان، جمعاً با توجه به مطالب سطرهای ۱-۳ که آن هم کامل نیست، و تطابق آن با قطعه M270a، واژه pdm'd را ماده ماضی و در معنی «اندازه کردن» دانسته (Sundermann, 1981: 29)، که با توجه به محتوای متن، بهترین ترجمه است.

۲-۲. در سطر نهم از دست‌نویس M6040 که نسبتاً خوب حفظ شده^۷، صورت مصدری این کلمه در معنی «پیمانان کردن»، برابر با «چیزی را» به پیمانان ریختن» آمده است (همان: ۸۷):

'wš'n qrm̄bg wyš'n'd bwyd '(w) (h)w wy'g kw ny'bg 'wd 'w'gwn m'nh'g (š)hr 'd hrw cyš (')ndr 'st cw'gwn (')mbys g(nd)myn kdyš qyc 'c dw 'rg pd dw g(ryw) pdm'dn (')bz'yndyh 'wd 'c (')wwd byh (b)ryndyh

/u-šān karmbag wišānād bawēd ō hō wyāg kū niyābag ud awāyōn mānhāg šahr aḏ harw čiš andar ast čawāyōn ambīs gandōmēn kaḏ-iš kēž až dō ārag pad dō grīw padmādan aβzāyēndēh ud až ōḏ bēh barēndēh/

«و آلودگی‌شان فروریخته گردد بدانجا که بایسته‌است. و جهان و هرچه در آن است به انبسی از گندم ماند که آن را کسی از دو طرف با دو گریب (= جریب، واحد اندازه‌گیری حجم) پیمانان کردن آغازد و از آنجا بیرون ببرد...».

در اینجا با یک تشبیه روبرو هستیم: فرض کنید فردی با دو پیمانان بزرگ، هریک به اندازه یک جریب، از دو طرف، پشت‌گندمی را یکبار از زمین جمع کند (= به پیمانان بریزد). درست به همان‌گونه، ابتدا آلودگی‌ها را از انوار جدا کرده، سپس نورها را به یکبار از جهان گرد آورده و به عالم نور می‌برند.

۲-۳. دورکین مایسترارنست در واژه‌نامه خود، ذیل کلمه pdm'd علی‌رغم آنکه به کتاب زوندردمان ارجاع داده، به دست‌نویس M8100 اشاره‌ای نکرده است (Durkin-Meisterernst, 2004: 269).^۸ زوندردمان ذیل کلمه pdm'd که آن را به «اندازه کردن» ترجمه کرده، به این واژه در دست‌نویس M8100 در سطرهای ۹ از صفحه چپ (که تنها همین کلمه از آن باقی مانده و بقیه کاغذ پاره شده است) و ۱۴ از صفحه راست بدون هیچ توضیحی، صرفاً ارجاع داده است (Sundermann, 1981: 167). در صفحه راست از دست‌نویس M8100، با توجه به مفهوم کلام، کلمه pdm'd را می‌توان به دو صورت تفسیر کرد: ماده ماضی، و در اینجا فعل ماضی ساده مجهول، سوم شخص مفرد به جای جمع، که با این تفسیر، مترادف است با M6040؛ دیگر اینکه pdm'd را در اینجا می‌توان ماده ماضی، در نقش صفت و در معنی «برازنده، زیبا، آراسته» و امثال آن در نظر گرفت.^۹

'wɫ mrdwhm (h)syng pɫ bdyg w(r)dywn 'd bg'n fryštɡ'n /ud/10 'sp'd
wxybyɥ oo zmbwdyg 'rws'd šhr'n pdm'd frnft 'c 'b'xtr pɫ nyš'n hsyng o
/ud mardōhm hasēnag pad bidīg wardyūn aḏ bayān frēstagān ud ispād
wxēbēh oo zambūdīg ārwisād šahrān padmād franaft aḏ abāxtar nišān
hasēnag o/

«و انسان نخستین (هرمز دیغ) در گردونه دوم، همراه با بغان، فرشتگان و سپاهشان؛ جهان
زیروزبر گشت، ائون‌های آراسته فراز رفتند از شمال با نشان نخستین (درست مانند ازل)».
در صورتی که آن را فعل ماضی بدانیم، باید ترجمه کنیم: «... جهان زیروزبر گشت،
ائون‌ها پیمان‌ه شد[ند] (در پیمان‌ه ریخته شدن)، برده شد[ند] از شمال ...».

۲-۲-۴-۱. واژه pdm'd در سطر پنجم از دست‌نویس M101h¹¹ ماده ماضی است؛
عامل آن «زمین»، و احتمالاً در معنی «نشانند، جای داد» آمده است. هنینگ در صفحه ۵۶ اثر
خود، به خواننده یادآور می‌گردد که به دلایلی تنها به یک کپی بی کیفیت از این قطعه، آن
هم متعلق به ۱۰ سال قبل، دسترسی داشته است. قطعاً به همین دلیل، او عبارت ud zmyg
pdm'd را ud wmyg pdm'd خوانده، سپس با علامت سؤال آن را به «و اندازه کرد
اختلاط را (۴)» ترجمه کرده است (Henning, 1943: 56, 59, 63 بند ۱۶۸ به بعد). با توجه
به آنکه سه بار دیگر حرف z در همین قطعه آمده و املای هر چهار مورد یکسان و معمول
است، تردیدی نیست که zmyg صحیح است. دور کین مایسترارنست نیز در واژه‌نامه خود
ذیل wmyg این مورد را تذکر داده است؛ اما او ظاهراً دلیل اشتباه هنینگ را ندانسته و در
برابر قرائت هنینگ علامت سؤال گذاشته است (Durkin-Meisterernst, 2004: 342).
... 'wd zmyg pdm'd d'(r), drxt 'wd x'nyg pd dw py[...] 'b 'wd b'r šyyr[...]
br'd ny ''z'r'(d) ...

/... ud zamīg padmād dār, draxt ud xānīg pad dō ??? āb ud bār ??? barād
nē āzārād .../

«و زمین جای داد دار، درخت و چشمه را با دو ... آب و بار ... ببرد نیازارد».
۲-۲-۴-۲. در سطر چهارم از دست‌نویس M433a¹² صورت فارسی میانه این کلمه
(pym'd) آمده و این تنها شاهد ماست. از آنجا که یک طرف کاغذ پاره شده و طرف
دیگر هم خوب حفظ نشده، ساختار نحوی کلام قابل درک نیست؛ اما مشخص است که
موضوع این قطعه مربوط می‌شود به ماجرای شهادت پولس در زمان نرون. زوندلمان با
قیاس این کلمه با paymūdan آن را صفت مفعولی (ماده ماضی) و در معنی «اندازه کردن»
دانسته است (Sundermann, 1975: 299). همچنین، قبل از کلمه pym'd با فاصله اندکی،
ضمیر متصل ʔ آمده که احتمالاً عامل برای آن است.

زوندرمان در پانویس شماره ۱۸ (همانجا) معتقد است که واژه‌ای به شکل pdm'd مطابق با قرائت هنینگ، در قطعه M101h وجود ندارد؛ زیرا میان pd و m'd فاصله معناداری هست که نشان می‌دهد pd از m'd جداست. اما در دست‌نویس M433a نیز py از m'd جداست و زوندرمان که خود آن را بررسی کرده، درخصوص این «گپ» سکوت کرده است. احتمالاً اشتباه هنینگ در قرائت zmyg موجب سوءظن دیگری شده است. با اعمال نظر زوندرمان، نه تنها معنی مشخصی از قطعه M101h به دست نمی‌آید، بلکه ابهام کلام بیش‌تر هم می‌شود. البته باید یادآور شد که زوندرمان نظر خود را با ارائه یک شاهد ناقص غیرمرتبط، و همراه با علامت سؤال ارائه کرده است:

... 'wd zmyg pd m'd d'(r)[
/ud zamīg pad māḍ dār/

«و زمین را نگه می‌داریم ما (؟) برای مادر».

زوندرمان با این قرائت و ترجمه، مشکل مفهوم متن را مطلقاً برطرف نکرده است. او غیر از جدا کردن pd و m'd، واژه [d'(r)] را فعل در نظر گرفته، آنگاه فاعل مجهول آن را با گذاشتن یک علامت سؤال در کمانک مشخص کرده است. درواقع با این کار، زوندرمان سابقه مکتوب همنشینی هزار و هفتصد ساله «دار و درخت» را نادیده گرفته است. اما اگر pdm'd در قطعه M101h یک کلمه در نظر بگیریم و آن را «جای داد» ترجمه کنیم، آنگاه با pdm'dg «نشانده» در قطعه M538 هم معنی خواهد بود.

۳. نتیجه‌گیری

بررسی شواهد موجود نشان می‌دهد که دست‌نویس‌های M538 و M6040 کامل‌ترین شواهد ممکن را از معنی واژه pdm'd و صورت‌های فعلی، وصفی یا مصدری آن ارائه می‌دهند. پس در بررسی این کلمه، پژوهشگر باید این دو متن را اساس کار خود قرار دهد؛ آنگاه از شواهد دیگر، در صورت امکان، در تأیید و تفسیر کلمه pdm'd استفاده کند. به دلیل عدم وجود شواهد متعدد یا لاقلاً کامل از این کلمه در متون بازمانده از پهلوی اشکانی مانوی، تنها راه درک معنی و مفهوم واژه pdm'd تکیه بر محور همنشینی کلام و سعی در فهم نکته یا مفهومی است که در ذهن مؤلف متن بوده است. در اینجا منظور ما به هیچ عنوان تأویل کلام و نقب زدن به ذهن مؤلف نیست؛ تنها تفسیر رابطه کلام بر یک محور مستقیم و تحلیل منطقی اجزاء برای نیل به مقصود کافی است. بر اساس چنین تحلیلی واژه pdm'dg در دست‌نویس M538 در نقش صفت برای مسند جمله و در معنی «نشانده» (شده) یا امثال آن پیشنهاد می‌گردد.

یادداشت‌ها

1. http://turfan.bbaw.de/dta/m/images/m0538_verso.jpg

۲. حرف‌نویسی از بویس است؛ ن.ک: Boyce, 1975: 92.

۳. این مطلب را زوندرمان به صورت شفاهی به کلیم کایت گفته است؛ زیرا کلیم کایت علاوه بر مقدمه کتاب خود، در قسمت یادداشت‌های ترجمه نیز گاه از زوندرمان به خاطر اصلاح ترجمه‌اش تشکر کرده است، اما در برخی موارد که مشخصاً از آثار زوندرمان یا دیگر محققان استفاده کرده، به آن کتاب یا مقاله ارجاع داده است.

۴. ن.ک: Boyce, 1975: 107, 96.

5. http://turfan.bbaw.de/dta/m/images/m0270ab_seite2.jpg

6. http://turfan.bbaw.de/dta/m/images/m0869_recto.jpg

7. http://turfan.bbaw.de/dta/m/images/m6040_verso.jpg

۸. با بررسی کلمات دست‌نویس M8100 در کتاب دورکین مایسترانست، معلوم شد که او این دست‌نویس را ندیده است. به عنوان مثال، کلمات 'b'xtr, nyš'n و fryštg'n در دست‌نویس مذکور هست اما دورکین مایسترانست بدان اشاره‌ای نکرده است. اگرچه او به واژه hsyng در سطر نهم از دست‌نویس M8100 ارجاع داده (احتمالاً از آثار یکی از محققان)، اما هم به hsyng دیگری در سطر شانزدهم این دست‌نویس، و هم به mrdwhm hsyng ارجاع نداده است. علاوه بر این، برای اطمینان، یکی دیگر از کلمات متن مذکور انتخاب، و شواهد آن در دست‌نویس‌ها بررسی گردید؛ زیرا این احتمال وجود داشت که او این دست‌نویس را با شماره دیگری مشخص کرده باشد. برای این منظور، واژه wrdywn که در این دست‌نویس آمده، در تمامی شواهد موجود بررسی شد و معلوم گردید که دست‌نویس M8100 با شماره یا نامی دیگر مشخص نشده است.

9. http://turfan.bbaw.de/dta/m/images/m8100_seite1.jpg

۱۰. کاتب، یک نقطه در زیر و یک نقطه بالای حرف «واو» گذاشته است. این نوع املا برای «واو» چندان معمول نیست و تنها در موارد معدودی به کار رفته است. از آنجا که نماد مناسب برای نوشتن W با دو نقطه (یکی زیر و یکی رو) پیدا نشد، به جای آن، صورت واج‌نویسی در متن قرار گرفت.

11. http://turfan.bbaw.de/dta/m/images/m0101h_seite2.jpg

12. http://turfan.bbaw.de/dta/m/images/m0433aplus_verso.jpg

کتابنامه

- میرفخرایی، مهشید. (۱۳۸۷). **فرشته روشنی، مانی و آموزه‌های او**. ج. ۲. تهران: قنوس.
- Boyce, M. (1975). **A Reader in Manichaean Middle Persian and Parthian (Acta Iranica 9)**. Téhéran-Liège: Bibliothèque Pahlavi.
- Boyce, M. (1977). **A Word-List of Manichaean Middle Persian and Parthian (Acta Iranica 9a)**. Téhéran-Liège: Bibliothèque Pahlavi.
- Durkin-Meisterernst, D. (2004). **Dictionary of Manichaean Middle Persian and Parthian**. Turnhout: Brepols.
- Henning, W. B. (1943). "The book of the Giants" BSOAS 11 (1943), pp. 52-74.
- Klimkeit, H. J. (1993). **Gnosis on the Silk Road: Gnostic Texts from Central Asia**. San Francisco: Harper.
- Sundermann, W. (1975). "Überreste Manichäischer Yimki-Homilien in Mittelpersischer Sprache?". in: Acta Iranica 5. pp 297-312. Téhéran-Liège: Bibliothèque Pahlavi.
- Sundermann, W. (1981). **Mitteliranische manichäische Texte Kirchengeschichtlichen Inhalts**, Berlin: Akademie-Verlag.